

Ion Luca Caragiale s-a născut la 1 februarie 1852, în satul Hai-manale (astăzi I. L. Caragiale), județul Dâmbovița, România. A fost un dramaturg, nuvelist, pamfletar, poet, scriitor, director de teatru, comentator politic și ziarist român. Este considerat a fi cel mai mare dramaturg român și unul dintre cei mai importanți scriitori români. Alături de Mihai Eminescu, Ioan Slavici și Ion Creangă, este văzut ca unul dintre principalii reprezentanți ai *Junimii*, o societate literară influentă de care s-a despărțit însă în a doua jumătate a vieții sale. Opera sa, care se întinde pe parcursul a patru decenii, acoperă terenul dintre neoclasicism, realism și naturalism, bazându-se pe o sinteză originală de influențe străine și locale.

Deși puține la număr, piesele lui Caragiale constituie cea mai desăvârșită expresie a teatrului românesc, dar și un important spațiu de critică a societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Printre acestea se numără comediile *O noapte furtunoasă*, *Conu Leonida față cu reacțiunea*, *O scrisoare pierdută* și tragedia *Năpasta*. Pe lângă acestea, Caragiale este autorul unui număr mare de eseuri, articole, povestiri, nuvele și schițe, precum și al unor lucrări ocazionale de poezie și texte autobiografice, cum ar fi *Din carnetul unui vechi su-fleur*. În multe cazuri, creațiile sale au fost publicate pentru prima dată într-una dintre cele câteva reviste pe care le-a editat - *Claponul*, *Vatra* și *Epoca*. În unele dintre scrierile sale ulterioare de ficțiune, printre care *La hanul lui Mânjoală*, *Kir Ianulea*, *Abu-Hasan*, *Pastramă truffanda* și *Calul dracului*, Caragiale a adoptat genul fantastic sau s-a orientat spre ficțiunea istorică.

A fost atât prieten, cât și rival al unor scriitori precum Mihai Eminescu, Titu Maiorescu și Barbu S. Delavrancea, păstrând totodată contacte, printre alții, cu eseistul junimist Iacob Negruzzi, filosoful socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea, criticul literar Paul Zari-fopol, poezii George Coșbuc și Mite Kremnitz, psihologul Constantin Rădulescu-Motru și poetul și activistul transilvănean Octavian Goga. Ion Luca a fost nepotul lui Costache și Costache Caragiale, care au fost figuri majore ale teatrului românesc din secolul al XIX-lea. Fiii săi, Mateiu și Luca, au fost amândoi scriitori moderniști.

Ion Luca
CARAGIALE

Momente și schițe

Ilustrații de Igor VIERU

Ediție îngrijită de Dorin ONOFREI

POLISALM

Editura Polisalm
Bd. Petru Zadnipru, nr. 15/2, of. 23, MD2044, mun. Chișinău
E-mail: polirom.md@gmail.com
Tipar: Bons Offices

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale și editat
cu contribuția Ministerului Culturii al Republicii Moldova.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Caragiale, Ion Luca.

Momente și schițe / Ion Luca Caragiale ; ilustrații de Igor Vieru ; ediție îngrijită de Dorin Onofrei. –
[Chișinău] : Polisalm, [2025] (Bons Offices). – 353, [6] p.

Cu contribuția Ministerului Culturii al Republicii Moldova.
ISBN 978-9975-3684-1-4.

821.135.1-3

C 23

CORESPONDENȚĂ SENTIMENTALĂ

Un reporter al nostru ne împărtășește scrisoarea de mai la vale; ea este scrisă de un june, care, după mărturisirea sa, a trecut prin școli și prin străinătate; poate, mai știi! o fi chiar licențiat în drept și colaborator la vreun ziar liberal-național – după ortografia lui așa s-ar putea bănuî. Toate acestea însă nu ne privesc; destul e să știm că junele nostru suferă în tăcere de un interval, după cum se spune, și prin urmare dăm ospitalitate în coloanele noastre suspinelor lui amoroase. Scrisoarea este adresată unei zâne de teatru, după ce dânsa a cântat pe scenă pe „Vestitul Surugiu”.

Iată acest prețios și interesant document sentimental cu propria-i ortografie și interpunctuație:

D-șoarei X... care a cântat aseară pe „Vestitul Surugiu”

„Te salutu dulce adorabila mea angelă!

Dorescu ca ephistola mea să te întâmpine în momentele celle mai splendide de fericire precumu anima mea doresce; prin această ephistolă viu ațu declara cu sinceritate ceea-ce nutrescu în animă; Creatură nobilă și plăcută, oh! câtu de multu meai rănit anima, este un interval de când sufferu in tăcere fiindu că nam avutu cutesanța să-ți denunț.

Provedința tea insestratu cu acele talente maistose și agreabile alle naturii care îmi sântu mie atât de plăcute in cât sântu în stare sămu ecspui viu eța pentru uă ființă unită cu asemenea calități înalte; îți spui pe sacra mea onóre că în-tro piesă la theatru cându ai cântatu matala pe vestitul surugiu am rămasu egsasietu când țeamu opservatu limba peltică tocmaiu ceea ce iubescu eu mai pre sus de oru-ce în lume și acéastă fixonomiă de o egspressiune ceréască. Oh! Dumnezeuule! trimite și în ânima acestei dulci filo-

mele cellu puțin uă fraacțiune din patima mea cea nesuferită cu care sântu predominatu.

Să mă credi ființă angelească îți juru pe scumpulu meu viitor că nu viu la théatru decât numai pentru matala: căci când te vădu parcămu dispare tôte sufferințele și turmente de cari sântu obositu: așu dori ca dile și seri întregi să stau și să te privescu cum cânti. Ah! eu credu că matala esci pentru mine și cându așu șci că nu țașu căsciga anima așu prefera de mii de ori mai bine să moru întro desperare; de cât să eau în maritagi uă femeă neplăcută și disagriabile să trăiescu cu urâtulu in casa; după ce neamu bătutu peptulu pene acumu și amu statu pân școli și in streinătate; cellu pucinu să gustu și eu veruă câteva dile senine cu plăcere din cupa viueții sociale, cum dice proverbulu popularu; că astfelu muncindumu trupulu sămu fericescu sufletu.

Te rog cu lacremi fierbinți să nu mă refudi câciu atunci mă persecuți mai rău decât sôrtea; compătimesce, câciu sântu și eu unu june inamoratu și nu sântu culpabile ci ochii cu care mai suptjugat, cred că indulgența mătăluță este mare! te rog fierbinte răspundemu câtu maiu curându ca se șciu daca ești inmăritată și care vă este numele adevărat al mătăluță, câciu eu numai săcritea am aflatu și răspundemu și daca imi admiteți amorul meu câciu cându țeau spune tôte câte sufferu eu pentru mata; ai plângea cu lacremi de sânge, alt nemai având a scri termin, îți sărutu ochii și primește cu sânge ferbinte acéstă ephistolă d'ela scumpulu mătăluță adorante care te iubește cu uă simpatie infocată și pentru unu surâșu dulce meaș da vieța! ah! gentilomă a umanității cu ce te voi putea compara, cu o ninfă de rai care sunt creaturile celle mai înalte alle cerului; al mătăluță intim pentru o eternitae și per tujur.

S.A.”

Correspondență sentimentală

Întâmplarea, indiscreta întâmplare ne-a făcut să dăm peste scrisoarea de mai la vale, căreia e de prisos a-i mai face comentarie. Păstrăm cu cea mai mare scumpătate ortografia și punctuația originalului acestei scrisori.

Autorul, care e *Cunoscutul* domnișoarei *Mari*, aflăm că este angajat superior în biroul despărțirii VI a comisiei polițienești din coloirea de ***.

Juna *Mari*, cu domiciliul în mahalaua acelei despărțiri, se afirmă că ziua trăiește cu acul, iar seara se plimbă pe *bulivar*.

Despre cum merge toată șiretenia *Cunoscutului* cu domnișoara *Mari*, citiți și vă pătrundeți:

București, 2/14 aprilie

Domnișoară!!

Satisfacția ce v-ați făcut pentru mine instigatoriulu, nu erați în drept a lovi în mine, ci în rivali care poate a pronunțat nisce espresii supărătoare pentru D-ta. – Nu credeam că D-ta să fii astfel după cum am avut ocaziune, cu cele întâmpinate prin remiterea epistolelor – resbunarea care voiai a-mi impune, puteați foarte facile ca să decideți uă oră in care determinam bine frasați supărătoare care m-a indus într-o mare confuziune, și atunci tot ce puteai a-mi impune eram gata a fi ascultat și mă supuneam ordinelor: așa zicu (ce se facu, *je vous aime, mon ange, ma aimée*), desprețuescu pe toate, și voiu desprețui, însă pe tine nu potu, sum nebunu, anii tineri mi se ducu și o dată cu ei se duce și ai tăi și atunci va fi târziu, căci o să'ți suveniezi că a fost o ființă care te-a iubit, și chiar atunci

blastfemu meu’ți va cădea asupra-ți, – căci cu multu se deosibesce când cineva se află *têt a têt* și cu atât mai mult când o farsă se face prin cunoscința altor persoane.

Mari! (‘mi iau curagiulu a vē esclama astfel fiind că tonațiunea de Mari ‘mi dă o vie speranță, închipuiesciți în ce stare deplorabilă se află acela când iubesc și nu e iubit) uă dată dupe cum te cunoscu erai naivă, blândă, și cu’n caracter foarte frumosu vis-à-vis de mine, astă-zi a perit acea modestie că mă vezi depășându strada și stai foarte integră în ocupația ce o ai la fereastră.

Astă-zi Mari ceea ce doream, am reeșitu, dupe cum odinioară uă spuneam *au grandde Mama*.

Sunt adesea trei săptămâni de când se ține de capu meu să mă insinuese uă familie, insa amorul de care poate cineva muri nu mă lasă, mi se pare că inaintea ochiloru este uă nălucă când ‘mi pomenesce ‘mi spune de uă altă ființă.

Nu vezi Mari, nu observi, că te iubescu, ah Dumnezeuulu meu, aibi indurare, și fă ca acea ființă pe care uă am, să cadă astfel cum sum, gândeștete Mari că poate să moru și atunci, atunci cându poate cellu de susu ‘ți va reaminti suvenirea o să fugi de vederea ori și cărei ființe, care’ți va descria soarta sa ca și mine, în fine gândeștete iubită, angelulu meu, gândeștete și aibi indurare de cella ce te iubesc.

Deară ce se zicu, o nu, nu voi să cad până acolo, voi să viu in simțiri și să revinu de unde am plecatu.

Alaltaieri m’am întâlnitu cu servanta D-tale, comunicându-mi că eu să iubescu o altă ființă (pe Eleonora), multu v’ați înșelatu, că sărmana fată nici n’a depasatu cu mine in trăsură cu muma sa pe strada D-tale, dupe cum mi-a declarat servanta D-tale, căci de și am uă mică cunoscință, și aceasta făcută cu ocasiunea pe când fratele său domicilia in familie, insă nu e bine Mari! ca să blami uă ființă asemenată ție, și mai alesu că mai toate sunteți feble.

Mari sum in nisce momente, așa de intunecoase, in cătu par-că sunt aruncat in abisu.

Fă ca tu să fii acea lumină prin care să-mi arate accellu drumu ca să-mi pot veni eară-și cum eram când făcurăm prima cunosciință.

Deară ce se zicu, poate se crezi că m-am superatu, da, eu nu, sum mai vesel că mi s'a întâmplatu această farsă, care mi ai făcutu, căci atunci când voiu fi soțul tău 'mi voiu suvena că ai fostu demnă de iubit, și că ești.

Aduți aminte Mari, că dupe cum credu, ai făcutu lectură Romantică, și ai avutu destulă probă cum respingătorul cade, iubesc, și aceasta o face târziu când primul respinsu e rece, nu se mai gândește la trecutu.

Acum 'ți spun nu făcea ca prin mine se faci subiectulu unei conjurațiuni contra mea.

Am greșitu ceva spunemu, ca să pot curege greșeala, ca să nu te lasu in așa opiniune dupe cum crezi.

Așteptu și de astă dată unu respunsu, căci sum palidu, fără curagiu și chiar fără speranță de a te mai vedea vr'o dată, căci deacă și acum voiu fi respinsu de a-mi trimite respunsulu satisfăcătoriu nu voiu mai repasa strada unde domiciliati, – poate cu ocasiune și cu multă afacere se facu acestu gravu pasu.

Așteptu un respunsu agravantu

Cunoscutul

O FĂCLIE DE PAȘTE

Leiba Zibal, hangiul de la Podeni, stă pe gânduri la o masă subt umbrarul de dinaintea dughenii, așteptând diligența, care trebuia să fi sosit de mult: e o întârziere de aproape un ceas.

Este lungă și nu prea veselă istoria vieții lui Zibal; dar așa cum e prins de friguri, tot e o petrecere pentru el să ia pe rând una câte una fazele ei mai însemnate...

Precupeț, vânzător de mărunțișuri, samsar, câteodată și mai rău poate, telal de straie vechi, apoi croitor și ștergător de pete într-o ulicioară tristă din Ieși – toate le încercase după accidentul care-l făcuse să-și piarză locul de băiat într-o mare dugheană de vinațuri. Doi hamali coborâseră în beci un boloboc sub privigherea băiatului Zibal. O nențelegere se ivi între dâșii la împărțeala câștigului. Unul din ei luă un crâmpei de lemn ce-l găsi la-ndemână și lovi în frunte pe tovarășul său, care căzu amețit și plin de sânge la pământ.

Băiatul, văzând sălbăticia, dete un țipăt de alarmă, dar mizerabilul se repezi să iasă din ogradă și, trecând pe lângă băiat, ridică mâna asupra-i... Zibal pică leșinat de spaimă. După o zăcere de câteva luni, când se întoarse la stăpân, locul lui era ocupat.

Atunci începu lupta grea pentru viață, care se îngreună și mai tare prin căsătoria lui cu Sura... Răbdarea însă ostenește soarta rea. Fratele Surei, hangiu la Podeni, muri, și hanul rămase lui Zibal, care urmă negoțul pe seama lui.

Aci se află el acuma de cinci ani.

Are strânsă o avere bunicică în bani și vinațuri bine îngrijite, o marfă care totdeauna face parale. De sărăcie a scăpat Leiba, dar sunt toți bolnavi, și el, și femeia, și copilul – frigurile de baltă.

...Și oamenii sunt răi și pricinași în Podeni!... Ocări... bat-jocuri... suduituri... acușări de otrăvire prin vitriol... Dar amenințările!

Amenințarea este mai grea pentru un suflet ce se clatină ușor decât chiar lovitura. Ceea ce muncește acu pe Leiba mai mult decât tremurătura frigurilor este o amenințare.

„A! *goi* ticălos!” gândește el oftând.

Ticălosul este badea Gheorghe – pe unde o fi! – un om cu care Zibal a avut o daraveră foarte neplăcută.

Gheorghe venise într-o dimineață de toamnă la han, obosit de drum; ieșea din spital – zicea – și căuta de lucru. Hangiul l-a luat în slujbă. Dar Gheorghe s-a arătat a fi un om prea brutal și prea ursuz... suduia mereu și mormăia singur prin ogradă. Era o slugă rea, leneș și obraznic... și fura.

Într-o zi a amenințat pe balabusta îngreunată, care-l ocărăse cu drept cuvânt, s-o lovească în pânțele... altadată a asmuțit un câine asupra lui Strul cel mic.

Leiba i-a făcut numaidecât socoteala și l-a trimis. Dar Gheorghe nu voia să se ducă; el pretindea cu violență că s-a fost tocmit pe un an. Atunci hangiul a spus că merge în deal la primărie să ceară vătășei ca să-l alunge.

Gheorghe a vârât repede mâna în sân strigând: „Iudă!”, și a voit să se năpustească asupra stăpânului.

Din norocire, sosea atunci o haraba încărcată cu mușterii. Gheorghe a început să rânjească, zicând:

„Ce, te-ai spăriet, coane Leiba?... Iaca mă duc”.

Și, apropiindu-se crunt peste tarabă de Leiba, care se dete cât putu înapoi, îi șopti:

„Să mă aștepți în noaptea Paștelui, să ciocnim ouă roși, jupăne... Să știi că ți-am făcut și eu socoteala!”

Atunci intrară mușteriii în dugheană.

„Să ne vedem sănătoși la Înviere, coane Leiba!” adăogă Gheorghe depărtându-se.

Leiba a mers la primărie, apoi la subprefectură, să denunțe pe amenințător, cerând să fie păzit. Subprefectul, un tânăr foarte vesel, a primit întâi peșcheșul „modest” adus de Leiba, pe urmă a început să râză de jidanul fricos și să-l batjocorească. Leiba a stăruit călduros să-l facă a înțelege gravitatea lucrului, cum era hanul izolat departe de sat și chiar de șosea. Dar subprefectul, cu un aer mai serios, l-a povățuit să fie cuminte: nici să nu mai pomenească de așa ceva ca să nu deșepte în adevăr, într-un sat unde oamenii sunt răi și săraci, poftă de călcare.

Mai târziu, peste câteva zile, îl căutară pe badea Gheorghe un pomojnic și doi călărași: era bănuiră pentru o pricină.

Ce bine era să-l mai fi răbdat Leiba măcar până la sosirea acestor oameni!... Dar Gheorghe era acu cine știe unde...

Deși asta se petrecuse demult, totuși, în mintea omului prins de friguri, se repeta bine impresia figurii lui Gheorghe, a mișcării lui vrând să scoată ceva din sân și a cuvintelor lui amenințătoare. Cum se deșepta așa de limpede acea amintire?

Era sâmbăta Paștelui.

Sus pe deal, în satul depărtat ca la doi kilometri printre bălți, se auzeau clopotele bisericii... Și se aude așa de ciudat când ai friguri: aci foarte tare, aci aproape deloc... Noaptea care venea era noaptea Paștelui: scadența făgăduielii lui Gheorghe...

„Dar poate că l-au prins până acuma!”

... Oricum, Zibal mai stă la Podeni doar pân' la câștiul viitor. Cu capitalul lui se poate deschide un negoț frumos în Ieși... În târg, Leiba o să fie sănătos, o să șază aproape de comisie... O să cinstească pe comisar, pe ipistat, pe sergent... Cine plătește bine este bine păzit.

Într-un târg așa mare, noaptea e zgomot și lumină, nu întunec și tăcere ca în valea singuratică a Podenilor. E un han în Ieși – acolo în colț, ce loc bun pentru o dugheană! – un han unde toată noaptea cântă fetele la *Café-Chantant*. Ce viață zgomotoasă și ve-

selă! Acolo găsești la orice ceas, zi și noapte, pe domnul comisar cu fetele și cu alți *poreți*.

Ce mai trebuie multă bătaie de cap aici, unde, mai ales de când cu drumul-de-fier, care ocolește foarte pe departe mlaștinile, *gheșeftul* scade mereu?...

— Leibă! strigă Sura dinăuntru, sosește diligența, s-aud zurgălăii...

Valea Podenilor este o văgăună închisă din patru părți de dealuri păduroase. În partea despre miazăzi, mai cufundată, se adună, din șipotele ce izvorăsc de sub dealuri, niște băltaie adânci, deasupra cărora se ridică ca niște perii stufiguri dese de rogoz. Între partea băltoasă și partea mai ridicată despre miazănoapte, în mijlocul văii, stă hanul lui Leiba: e o clădire veche de piatră, sănătoasă ca o mică cetățuie; deși terenul e mlaștinos, hanul are zidurile și beciurile bine uscate.

La glasul Surei, Leiba se ridică greoi de pe scaun, întinzându-și membrele obosite; el cată lung în zare cătră răsărit: nici pomeneală de diligență.

— Nu vine; ți s-o părut..., răspunde el balabustei și se lasă iarăși jos.

Foarte trudit, omul își încolăcește brațele pe masă și-și așează pe dânsle capul, care-i arde tare.

La căldura soarelui de primăvară, care începuse să încingă fața mlaștinelor, o moliciune plăcută cuprinse nervii omului, și gândul începu să depene pe fusul conștiinței bolnave mai rar și tot mai rar, înmuind treptat formele și colorile închipuirilor...

Gheorghe... Noaptea Paștelui... Talhar... Ieșii... O crâșmă în miezul târgului... O dugheană veselă, care merge bine... Sănăta-tea...

Și ațipi...

...Sura lipsește cu copilul de mult d-acasă.

Leiba iese în ușa dughenii să se uite în calea ei.

Pe ulița mare e o circulație vie, o nentreruptă fășiitură de roate pe răzoare, acompaniată de ciocăniturile ritmate ale trapătului de potcoave pe luciul asfaltului.

Deodată însă circulația se oprește, și dinspre Copou se văd venind o grămadă de oameni, gesticulând și strigând foarte mișcați. Mulțimea pare că escortează pe cineva: militari, o streajă și fel de fel de public. La toate ferestrele caselor, la toate ușile dughenelor se înghesuiesc privitorii curioși.

„Aha! gândește Leiba, o pus iar mâna pe un talhar!”

Cortejul se apropie. Sura se dezlipește din mulțime și urcă lângă Leiba pe treptele crâșmii.

„Ce e, Sură?” întreabă el.

„E un nebun scăpat de la Golia.”

„Să închidem dugheana, să nu deie peste noi...”

„E legat acuma bine; dar adineaori scăpase. S-a bătut cu toți soldații... Pe un jidan, pe care un *goi* răutăcios din mulțime l-a îmbrâncit peste nebun, nebunul l-a mușcat de obraz.”

Leiba de pe trepte vede bine; cu o treaptă mai jos, privește Sura cu copilul în brațe.

Este în adevăr un nebun furios, pe care-l țin câte doi oameni de fiecare parte; pumnii i sunt strâns legați unul peste altul cu o curea tare. E un om cu o chereștea uriașe: un cap ca de taur, părul negru, des, barba și mustățile aspre și împâslite. Prin cămașa-i, sfâșiată de luptă, se vede pieptul lat, acoperit ca și capul de un stuf de păr. E cu picioarele goale; gura i-e plină de sânge, și stupește mereu firele pe care le-a smuls cu dinții din barba jidanului.

Toată lumea s-a oprit... De ce?

Jandarmii dezleagă mâinile nebunului. Mulțimea se dă într-o parte, făcând un loc larg împrejurul lui. Nebunul dă un ocol cu ochii și-și oprește privirile care ard spre ușa lui Zibal; scrâșnește din dinți, se repede țintă pe cele trei trepte și-ntr-o clipă, apucând în palma dreaptă capul copilului, în cea stângă pe al Surei, le izbește pe unul de altul cu atâta putere că le confundă ca pe niște ouă moi...

Un zgomot s-auzi, o trosnitură care cu nimic nu se poate compara, la întâlnirea celor două titve smăcinate una de alta.

Leiba, cu inima înnodată, ca un om ce cade dintr-o nemăsurată înălțime, dete să tipe:

„O lume întregă mă lasă cu dinadinsul pradă unui nebun!”.

Dar glasul mut nu se supuse voinții.

— Scoală, jidane! strigă cineva trosnind tare cu o nuia pe masă.

— Proastă glumă! zise Sura din pragul crâșmii; să sparii așa omul din somn, țărănoi moji!

Leiba sări drept în picioare.

— Te-ai spăriet, jidane? întrebă râzând glumețul. Dormi la nămie, ai?... Scoală că-ți vin mușterii... sosește harabaoa poștii.

Și, după prostul său obicei, care irita rău pe jidan, voi să apuce pe Zibal în brațe să-l gâdile.

— Lasă-mă-n pace! strigă hangiu, smucindu-se și îmbrâncindu-l cu toată puterea. Nu vezi că sunt bolnav? Lasă-mă-n pace!

Diligența sosește în sfârșit cu aproape trei ceasuri de întârziere. Sunt doi călători, care se așează împreună cu conductorul, poftit de ei, la aceeași masă.

Din convorbirea călătorilor se lămurea bine împrejurarea. La tactul de mai sus al poștii, se întâmplase peste noapte o călcare cu omor în hanul unui jidov. Hangiul omorât ținea și schimbul cailor. Tâlharii îi furaseră și, până să se găsească alții în sat, călătorii curioși putuseră cerceta în voie teatrul crimei.

Cinci victime. Dar amănuntele! Dacă nu s-ar fi găsit casa prădată, s-ar fi crezut că a fost o cruntă răzbunare sau fapta nebuliei religioase. În anecdotele despre sectarii iluminați, se povestesc câteodată executări de așa absurdă sălbăticie.

Leiba tremura scuturat de un puternic acces de friguri și asculta aiurit.

Apoi urmă ceva, care trebuia neapărat să umple de respect pe conductor. Tinerii pasajeri erau doi studenți, unul în filosofie, altul în medicină; mergeau să petreacă sărbătorile în orașul lor natal. Între ei se încinse o înaltă dezbateră academică despre crimă și cauzele ei și, dacă trebuie să fim dreți, medicinistul era mai bine preparat decât filosoful.

Atavismul... Alcoolismul cu urmările-i patologice... Vițiul de concepție... Deformarea... Paludismul... Apoi nevroza! Atâtea și atâtea cuceriri ale științei moderne... Dar cazul de reversie!

Darwin... Haeckel... Lombroso...

La cazul de reversie, conductorul face niște ochi mari, în cari strălucește o profundă admirație pentru cuceririle științei moderne.

— Este evident, adaogă medicinistul. De aceea, criminalul propriu-zis, luat ca tip, are brațele peste măsură lungi și picioarele prea scurte, fruntea îngustă și turtită, occiputul tare dezvoltat; chipul lui e de o caracteristică asprime și bestialitate, bătătoare la ochii deprinși: e un rudiment de om; e, cum am zice, fiara, care de-abia de curând a reușit să stea numai pe labele dinapoi și să-și ridice capul în sus, spre cer, către lumină!

La vârsta de douăzeci de ani, după atâta emoție, după o bună ospățare cu un vin așa de bine născut și așa de bine crescut ca vinul lui Zibal, o frază de o nuanță lirică, fie chiar din partea unui medicinist, șade bine.

Entuziastul tânăr, între Darwin și Lombroso, găsisese vreme să miroasă și puțin Schopenhauer – „spre cer, către lumină!”.

Zibal era departe de a fi priceput „luminoasa” teorie. Pentru întâia oară, poate, în aerul umed al Podenilor, se rostogoleau așa de înalte vorbe, așa de nobile subtilități de gândire.

Ceea ce pricepuse însă Leiba mai bine decât oricine, mai bine decât chiar conferențiarul, era ilustrația izbitoare a teoriei; cazul de reversie el îl cunoștea în carne și oase: era portretul lui Gheorghe. Acest portret, din care până mai adineaori păstra numai trăsăturile fundamentale, i se redeștepta acum în spirit cu o perfectă palpabilitate până în cele mai nensemnate amănunte.

Diligența era departe. Leiba o urmărise cu privirile până ce, cotind la stânga, ea se pierduse pe după deal. Soarele scăpătase și el după coasta de la apus, și seara începea să-mpăienjinească dulce formele din valea Podenilor.

Hangiul, posomorât, se puse să rumege în minte tot ce auzise.

...În tăcerea nopții, pierduți în întuneric, un bărbat, două femei și doi copii fragezi, smulși fără veste din brațele binefăcătorului somn de mâna fiarei cu chipul omenesc și jertfiți unul câte unul... Țipetele nebune ale copilului retezate de junghiul care-i despică pânțele... Gâtul spart de secure, prin deschizătura căruia iese, după fiecare gâlgăitură de sânge, o horcăială surdă... Și cea din urmă jertfă, care, năucită într-un colț, asistă la toate astea așteptându-și rândul... Procesul mai grozav decât execuția, jidanul fără apărare în mâna *goilor*... țestele prea slabe pentru mânilor năprasnice ale nebunului de-adineaori.

Buzele lui Leiba, fripte de friguri, urmau machinal gândul tremurând repede. O scuturătură puternică îl apucă dintre spete; el intră cu pasul împleticit în gangul hanului.

„Fără îndoială – gândește Sura – Leiba nu e bine deloc, e tare bolnav; Leiba are «idei la cap»... Căci ce înțeles poate avea tot ce face el de câteva zile și mai ales ce a făcut astăzi?”

Crâșma a închis-o înainte de aprinsul lumânărilor, tocmai când se isprăvea *șabăsul*. De trei ori au bătut mușterii în ușa dușenii, strigând cu glasuri cunoscute să le deschiză. La fiecare bătăie, el a tresărit și a oprit-o șoptindu-i încet și cu ochii sperioși:

— Nu te mișca... Nu voi să intre *goi* aici.

El a trecut apoi sub gang și s-a pus s-ascută pe treapta de piatră a pragului securea de tăiat lemne. Tremură de nu se poate ține pe picioare și nu vrea să se odihnească. Ce e mai îngrijător decât toate, el, Leiba, la întrebările ei stăruitoare, a răspuns aspru și a trimis-o să se culce, poruncindu-i să stingă numaidecât lumina. Deocamdată, ea s-a împotrivit; dar așa de scurt i-a repetat omul porunca, încât dânsa, cu toată obida, a trebuit să se supună, resemnându-se să amâne pentru mai târziu lămurirea acestor împrejurări.

Sura a stins lampa, s-a culcat și acuma doarme alături de Strul. Femeia avea dreptate... Leiba e în adevăr bolnav.

★

E noapte deplină. Zibal șade de mult pe pragul ce dă în gang și ascultă...

Ce?

Zgomote nehotărâte vin din depărtare... Parcă sunt tropote de cai, bubuituri de mai înfundate, convorbiri misterioase și agitate. O încordare înaltă a atenției ascute simțirea auzului în singurătatea nopții: când ochiul e dezarmat și neputincios, auzul pare că luptă să și vadă.

Dar nu e o părere... Pe drumul care abate din șosea încoace se aud venind pași de cai. Zibal se scoală și vrea să se apropie de poarta mare a gangului. Poarta este bine închisă cu o bârnă grea d-a curmezișul, ale cărei căpătaie stau în câte-o bortă în ziduri. La întâiul pas, nisipul strivit sub papucul lui face o scârțâitură prea indiscretă. Zibal scoate picioarele din papuci și rămâne în colțuni. Așa, fără vreun zgomot aprețiabil de o ureche neprevenită, el merge la poarta gangului tocmai când călăreții trec prin dreptul ei în pasul cailor. Dânșii vorbesc încet de tot, însă nu atâta încât Leiba să n-apuce foarte bine aceste câteva vorbe:

— S-a culcat devreme...

— Dar dacă o fi plecat?

— I-o veni rândul aldată... Da' eu aș fi vrut...

Nu se mai poate înțelege nimica; oamenii aceia s-au prea depărtat.

De cine era vorba?... Cine să se fi culcat sau să fi plecat?... Cui o să-i vie rândul aldată?... Cine e acela care ar fi vrut altceva?... Și ce altceva vrea acela?... Și ce căutau pe drumul de lături – un drum pe care nu intră cineva decât anume ca să se abată la han?...

O osteneală zdrobitoare se lăsă pe cerbicea lui Zibal...

„Să fie Gheorghe?”

Leiba simți că i se sting puterile și se așeză la loc pe prag. Între frânturile de gânduri ce se rostogoleau în capul său, el nu putu prinde un gând întreg, o hotărâre... Aiurit, intră în dugheană, trase un chibrit și aprinse o lampă mică cu petrol.

E o idee de lumină; fitilul e așa de jos lăsat încât flacăra stă ascunsă în interiorul capsulei de alamă; numai prin gratia mașinii apar de jur împrejur niște bendițe verticale foarte subțiri de-o lumină aproape cu totul moartă... Dar este destul pentru ca să vadă bine în ungherele cunoscute ale dughenii... A! e cu mult mai mică deosibirea între soare și cea mai de nimic scânteie, decât între aceasta și întunericul orb!

Ceasornicul țăcănea în perete. Zgomotul acesta monoton su-păra pe Zibal. Omul nostru puse mâna pe limba ce se legăna și-i stinse mișcarea.

Gura lui era uscată. Îi era sete. Spălă un păhăruț în cada cu trei picioare de lângă tarabă și voi să-și toarne rachiul bun dintr-un șip; dar gâtul șipului începu să clănțănească tare pe buzele paharului. Aceste sunete erau și mai supărătoare. A doua încercare, cu toată voința lui de a-și birui slăbiciunea, nu avu mai mult succes.

Atunci, renunță la pahar, lăsându-l să cază domol în apă, și înghiți de câteva ori din șip. Puse după aceasta la loc șipul, care atingând scândura produse o ciocnitură de speriat. Un moment, se opri înecat de această impresie. Apoi luă lampa și o puse pe firida ferestrii, care da în gang; pe poartă, pe paveaoa și pe zidul din po-trivă al gangului se zugrăviră niște bande late de-o lumină cu prea puțin mai deasă decât o închipuire.

Zibal se așează iar pe prag întinzându-și urechea la pândă...

Clopote în deal... Toacă pentru Înviere... Care va să zică a tre-cut de miezul nopții; ne apropiem de ziua... A! dacă ar trece și restul acestei lungi nopți ca jumătatea întâia!

...O trosnitură de nisip strivit sub talpă!... Dar el e în colțuni și nici n-a mișcat măcar piciorul... A doua trosnitură... Mai mul-te... E desigur cineva afară, aci, foarte aproape. Leiba se scoală apăsându-și pieptul cu mâna și căutând să întoarcă înapoi un nod rebel ce i se ridică în gât.

...Sunt mai mulți oameni afară... Și Gheorghe!...

Da, el e; da, a bătut în deal ceasul Învierii.

Vorbesc încet:

— Dacă-ți spun eu că doarme. Am văzut când a stins lumina.